

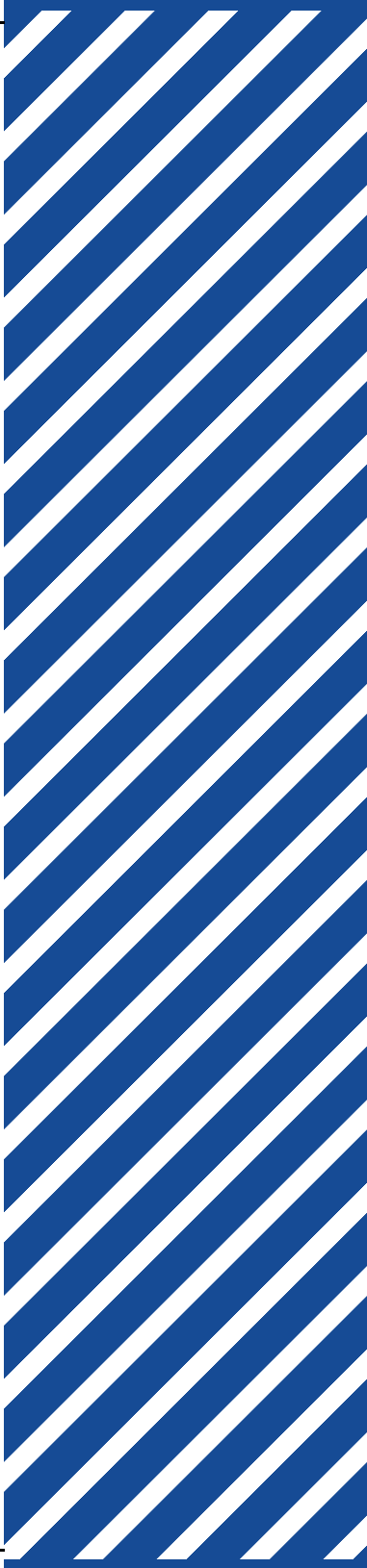

kortemark
op jouw ritme

Fietsroute

Van motte
tot burcht

INLEIDING

Een 'motte' zei u?

Als u er een encyclopedie of Wikipedia op na slaat, duikt steevast de volgende definitie van een motte op: "een middeleeuwse kunstmatige heuvel voor verdedigings-doeleinden, waarop dan één of andere vorm van kasteel werd gebouwd".

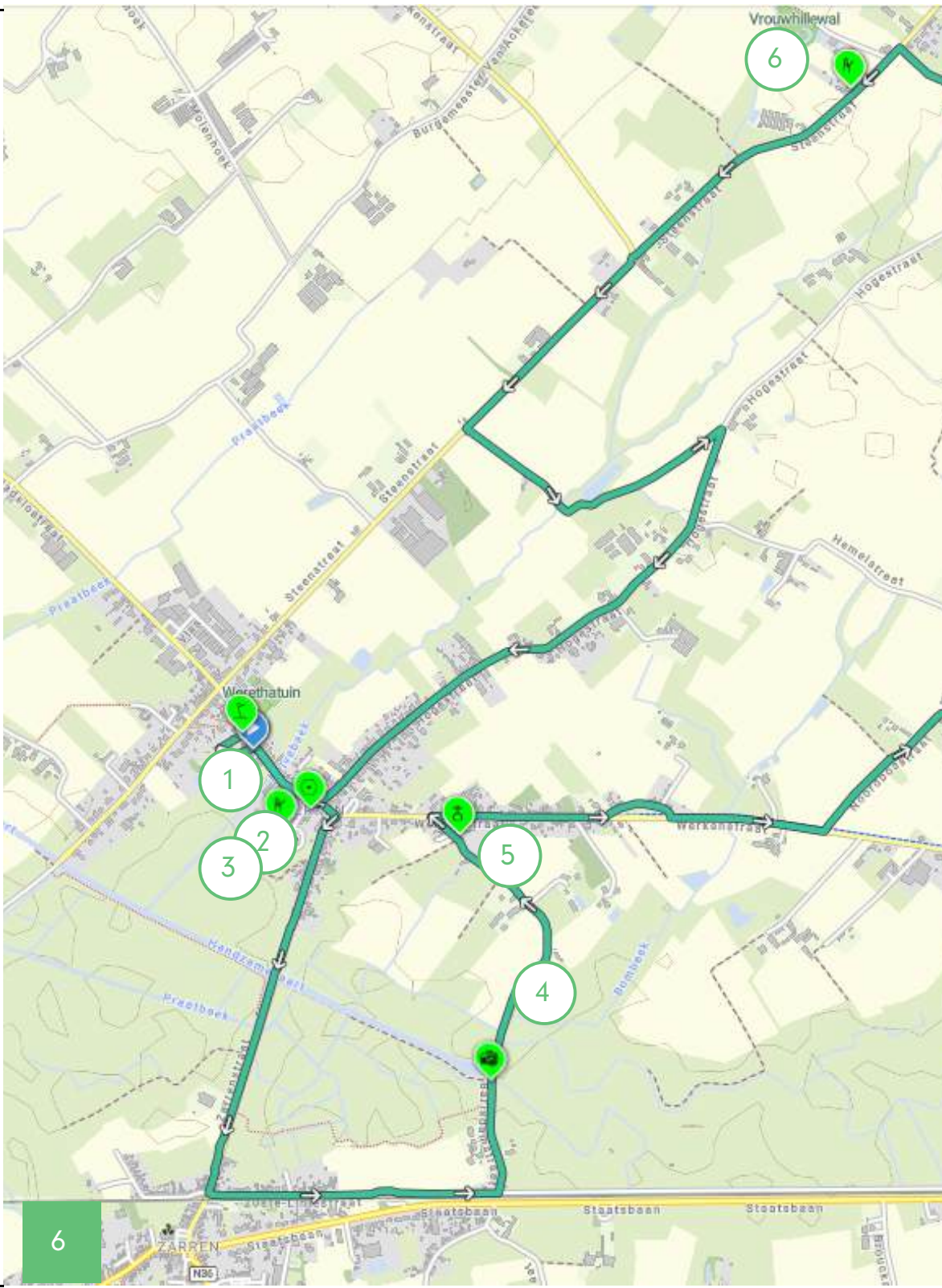
Tijdens deze fietstocht zal het u duidelijk worden dat men zich misschien wat te vaak heeft vastgebeten op slechts één periode uit de evolutie van de motten, meer bepaald de middeleeuwen. Tijdens de 15de eeuw waren er naar verluidt 13 dergelijke omwalde motten in Werken. De drie tot op heden overgebleven motten die we per fiets aandoen, maken duidelijk dat ze niet alle drie in dezelfde periode zijn ontstaan. Bovendien was de functie ervan beslist niet altijd, of toch niet louter defensief.

Rare dingen, die motten...

Al heel lang hebben zowel de inwoners van Werken, als de toeristen zich verwonderd over deze eigenaardige heuvels die onze voorouders in het dorp blijkbaar hebben opgeworpen. Het moet trouwens een serieus karwei zijn geweest om dat te doen. Als je bijvoorbeeld weet dat de 'Hoge Andjoen' ruim 6 meter hoog is, een doorsnee heeft van ruim 25 meter en een omtrek van ca. 180m, dan beseft je dat daarvoor gigantisch veel aarde is moeten verplaatst worden.

Wat heeft er onze voorouders toe aangezet om dit soort van artificiële heuvels aan te leggen? Er is geen eenduidig antwoord op deze vraag. Zo hebben de drie motten die we aandoen, een verschillend einddoel gehad. Dit is één van de hoofdinzichten die deze fietstocht ongetwijfeld zal opleveren.

FIETSKAART

12km

LEGENDE

1. Landschapsbelevingscentrum
De Handzamevallei
2. Werkenplein
3. De Hoge Andjoen
4. Barisdam
5. Kapel van 1779
6. Vrouw Hillewal

A photograph of a large, leafy tree in a field. The tree is the central focus, with its branches and leaves filling much of the frame. The leaves are a vibrant green, and the tree's trunk is dark and textured. In the background, there is a rolling green hill under a clear blue sky. The foreground is filled with tall grass and some small white flowers. A green rectangular box is overlaid on the left side of the image, containing the text 'MOTTE 1: DE HOGE ANDJOEN' in white, bold, sans-serif font.

MOTTE 1: DE HOGE ANDJOEN

We starten onze fietsroute aan het **Landschapsbelevingscentrum De Handzamevallei**, wat ook het eindpunt van deze rondrit zal worden. Dit eerste stuk van de 12km lange route is maar heel kort: 220m tot aan het Werkenplein. Wist u dat u hier naar verluidt de kleinste grote markt van België te zien krijgt? Dat beweert tenminste het Guinness Book of Records.

1

We rijden per fiets het **Werkenplein** op tot aan het smeedijzeren hekken (een ontwerp van architect Nolf) waar we onze fietsen even achter laten.

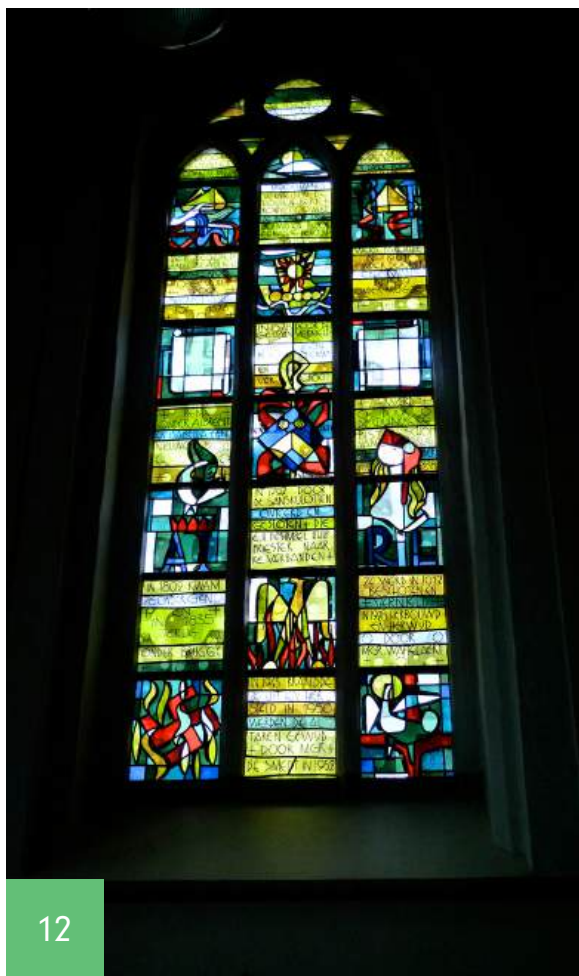
De motte en het centrum van Werken rond ca 1050

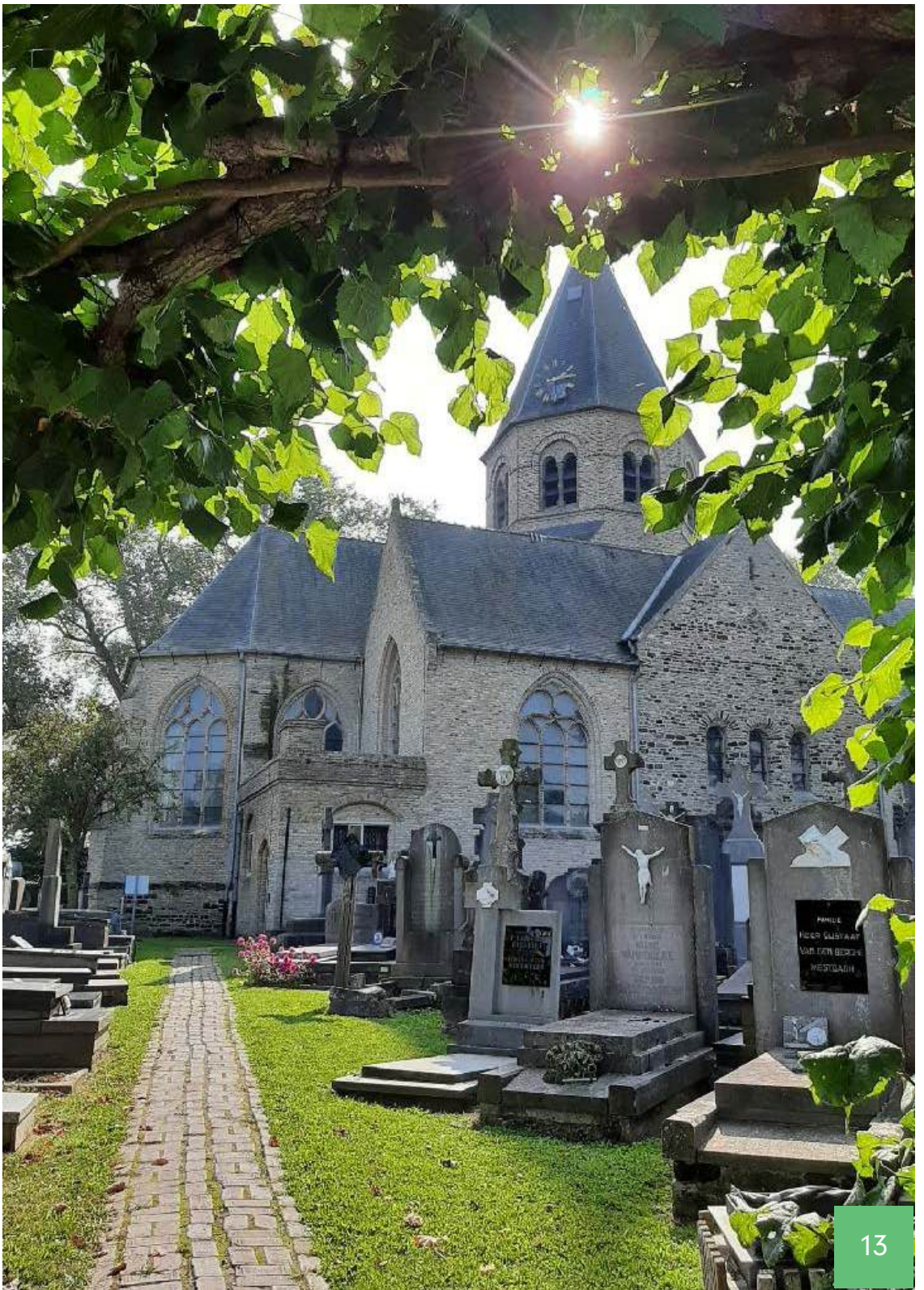
Smeedijzeren hekken aan de ingang van het kerkhof

De Sint-Martinuskerk is de kerk van het Belgisch dorp Werken. De kerk en de parochie zijn genoemd naar Sint-Martinus. De kerk ligt in het dorpscentrum op een hoogte en is omgeven door linden. Rond de kerk ligt een bedevaartsweg met zeven kapelletjes omgeven door een beukenhaag.

We moeten achter de haag doorwandelen over een vrij steile helling. Fietsen kan hier niet. De Hoge Andjoen is niet op een andere wijze bereikbaar. Hij ligt immers op privéterrein... maar hij is wel beschermd.

DE NAAM HOGE ANDJOEN

De naam van deze terp maakt duidelijk dat de middeleeuwse Werkenaars weinig kaas hadden gegeten van de Franse taal. Toen er een houten verdedigingstoren op deze heuvel werd geconstrueerd, hoorden zij van de (meestal Franstalige) heersers van die tijd dat dit een 'donjon' was. Geïnspireerd door de bolronde vorm van de heuvel maakten de toenmalige Werkenaars er een 'andjoen' (ui) van. En dat hij hoog is, is een feit.

zicht op De Hoge Andjoen

DE OUDSTE STADIA IN DE EVOLUTIE VAN DE HOGE ANDJOEN

De Hoge Andjoen is echter niet altijd zo hoog geweest. Basiel Slembrouck, de gemeentesecretaris van Werken in de vijftiger jaren van de vorige eeuw schreef een heemkundige studie over Werken die terecht wordt gewaardeerd voor haar degelijkheid.

Hij stelt daarin dat de Morinen die hier ooit leefden, hoogst waarschijnlijk op deze plaats reeds een soort van heuveltje aangelegd hadden voor hun (natuur-) godenverering. Sommige onderzoekers veronderstellen dat ze hier ook hun doden verbrandden. Volgens Basiel Slembrouck echter legden ze de lijken gewoon in het water op de plaats waar de Kolvebeek in de Handzamevaart stroomt, vlakbij de Hoge Andjoen dus.

Wél goed bewijsbaar dankzij de vele opgravingen die op de Hoge Andjoen zijn gebeurd, is het feit dat er sporen van ijzererts-bewerking werden gevonden in de onderste lagen van de Hoge Andjoen. In die tijd werd er in onze streken ijzererts gevonden dat met behulp van houtskool kon worden gesmolten. En de sporen van die activiteit dateren uit de Romeinse tijd: heel wat ouder dus dan de veronderstelling dat de motten allen dateren uit de middeleeuwen.

DE MIDDELEEUWEN

Het is echter wel zo dat de uiteindelijke hoogte van de motte en de houten fundamentstukken van de verdedigingstoren die hier werd gebouwd, dateren uit de (vroeg) middeleeuwen. Archeologisch onderzoek toonde immers aan dat de typische twee wooneenheden (opperhof en neerhof) dateren van 850-950. Nochtans zou Sint Elooï reeds rond 680 op de plaats van het latere neerhof een houten kerkje hebben gebouwd. Daarvan zijn echter geen sporen terug gevonden. De houten verdedigingstoren (donjon) werd pas in de 10de eeuw gebouwd en de motte werd toen ook nog verder opgehoogd. Pas in de 12de eeuw werd de huidige hoogte bereikt.

Geen wonder dus dat er in Werken doorheen de tijden nogal wat soldaten werden gelegerd en dat Werken vele eeuwen lang werd beschouwd als een garnizoenplaats.

Kruisstraatmolen
Waar nu de Kruisstraatmolen staat,
stond vroeger een stenen burcht.

U kan de fundamentstukken van de houten toren nog bewonderen in het Werkense museum. Waarom er van die toren niets meer werd teruggevonden, heeft ongetwijfeld te maken gehad met de komst van de Noormannen. Door hun aanvallen en plunderingen waarbij ze alle houten constructies in brand staken, kwam de noodzaak aan bod om onbrandbaar materiaal te gebruiken voor de verdedigings- bouwwerken. Het bouwen van stenen burchten zou het resultaat zijn. Op die manier is er een burcht ontstaan in Werken op de plaats waar nu de molen staat en nog een andere in de wijk Tergote. De burcht van Barisdam van zijn kant heeft er zelfs, zij het als ruïne, tijdens haar laatste bestaansjaren gestaan tot rond 1850.

HOE IS MEN TOT DE STENEN BURCHTEN GEKOMEN?

De motten zijn duidelijk de eerste stap geweest in de evolutie van de burchtenbouw. Men had vooreerst een hoogte nodig om het strategische voordeel in de strijd te kunnen gebruiken. Om bovendien de tegenstanders langer op afstand te houden werd er al vlug een met water gevulde wal rond gegraven zodat men bijvoorbeeld met pijl en boog of met speren de vijand kon bestoken. Bij de Hoge Andjoen heeft men daarvoor gebruik gemaakt van de tegenwoordig onder de Vladslostraat in de richting van de Handzamevaart doorlopende Krekebeek.

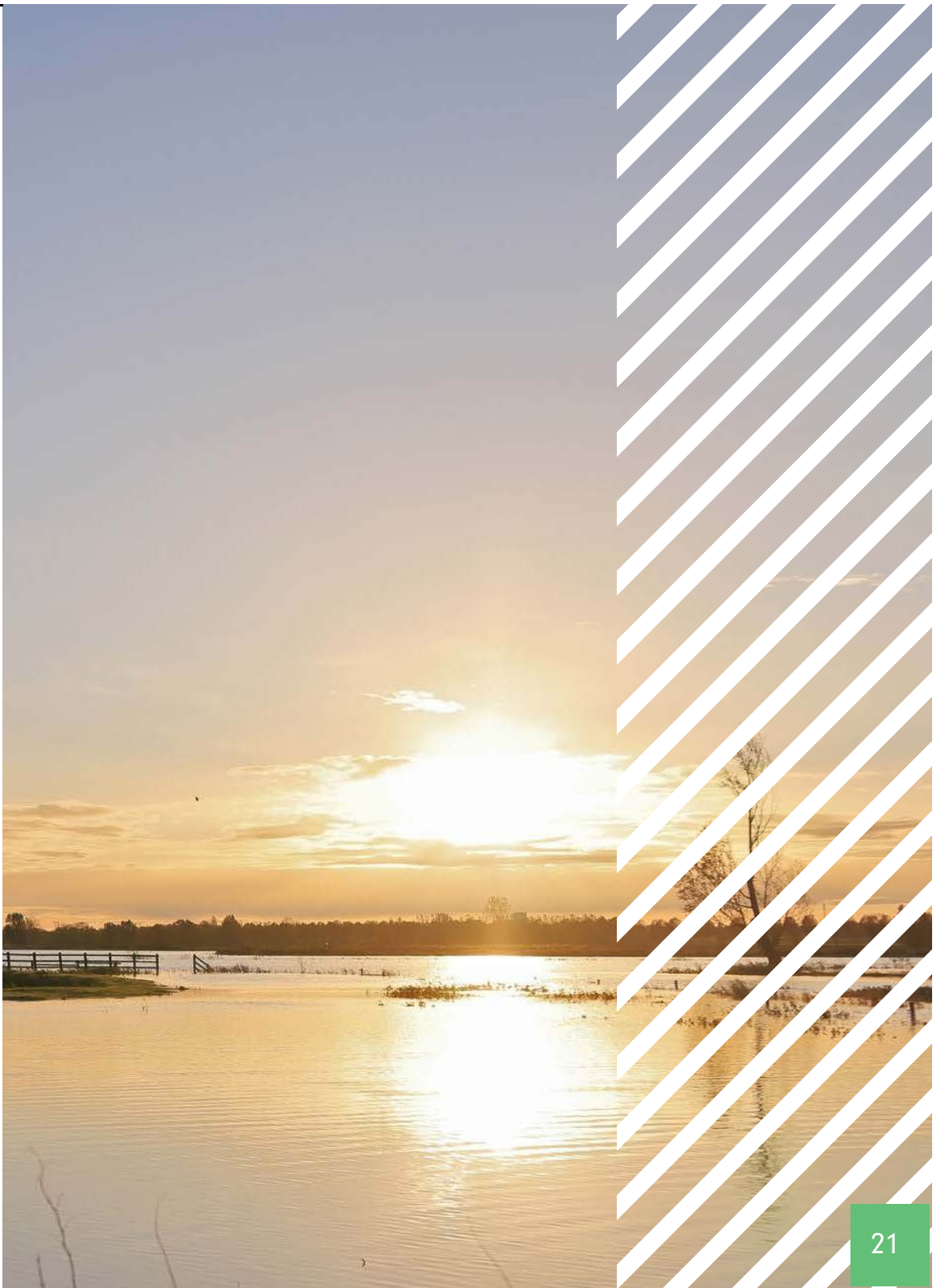
Gaandeweg werd er ook een houten palissade rondom de heuvel gebouwd. Vervolgens kwam men ertoe een houten toren te bouwen met een draaitrap binnenin zodat het bovenste woongedeelte gemakkelijk met één man kon worden verdedigd. Toen al zag men ook de noodzaak in van het voorzien van een waterput in de toren, want bij langere belegeringen was het voorzien van drinkbaar water een noodzaak.

De houten palissade zou wat later evolueren tot de stenen buitenmuren met hun kantelen van de burchten.

In een laatste stadium zou de houten toren worden vervangen door de stenen slottoren. En de typisch middeleeuwse burcht was geboren, maar op de Hoge Andjoen is het zover niet gekomen. Dat was duidelijk wel het geval op Barisdam (de volgende motte die we zullen aandoen).

MOTTE 2: BARISDAM

Zarrenstraat

We rijden via de Zarrenstraat tot aan het Twintigste-Liniestraatje, net voor de spoorweg. De naamkeuze van dit straatje was een eerbetoon voor het verweer dat het 20ste Linieregiment tegen de Duitsers heeft geboden tijdens de 18-daagse veldtocht bij het begin van de Tweede Wereldoorlog.

Vervolgens slaan we linksaf het Barisdamstraatje in. Dit beeldschone straatje heeft terecht heel veel succes bij wandelaars en fietsers. Ooit werd de omgeving van de (voormalige) hoeve op de plaatselijke motte uitgeroepen tot het mooiste plekje van Werken. Het is een beschermd dorpsgezicht. Het agentschap Onroerend Erfgoed geeft daarover de volgende commentaar op haar website:

“De omgeving met het neerhof, de lagergelegen weilanden of “Broeken” gelegen tussen het omwalde opperhof en de Handzamevaart, de aanplantingen van doornhaag en populierenrij, en het microreliëf ten zuidwesten van het woonhuis verwijzend naar de oorspronkelijke achtvormige omwalling, is beschermd als dorpsgezicht.”

We fietsen verder tot aan de inrijpoort van de voormalige hoeve, die op motte nr. 2 is gebouwd.

Omgeving neerhof

DE NAAM BARISDAM

Zoals bijna steeds als het over oude namen gaat, zijn er verschillende verklaringen voor de naam **Barisdam**. Sommigen stellen dat het betekent 'dam tegen de baren', wat zou kunnen kloppen omdat bij hoge zee de baren soms tot hier kwamen. Werken werd in de vroege middeleeuwen trouwens beschouwd als een 'wering tegen de zee' wat duidelijk wordt in de oude naam van Werken: 'Weretha' (ahor betekende water en het werkwoord 'weren' heeft nog steeds de betekenis van toen).

Basiel Slembrouck citeert De Flou die echter stelde dat het om de dam van Baris of Baroud ging. Dan zou die Baris een man geweest zijn die tol hief aan zijn dam voor de trekscheepjes die verder wilden varen. Of was hij gewoon een cafébaas die zijn cliënteel kreeg dankzij de 'landing' (aanlegplaats) langs de Handzamevaart? Bij het Agentschap Onroerend Erfgoed lezen we daarover overigens nog een verklaring die bij deze laatste verklaring aansluit:

"Zolang de Handzamevaart bevaarbaar is (tot eind 19de eeuw), is er een 'landing' op het gehucht "Barisdamme", bij de herberg "Barisdamme". Deze landing sloot aan op het wegennet naar Hooglede en Staden. De herbergier was ook handelaar en voerman. De herberg wordt niet meer vermeld in 1807 en 1814. Zijn verdwijning houdt wellicht verband met de afname van de scheepvaart op de niet meer onderhouden vaart. Het gegeven van de 'landing' sluit aan bij de etymologische verklaring voor de naam "Bar(i)sdamme" als 'een boot die aanlegt aan een dam'. "Bars" is dan afgeleid van het Franse woord "barque".

DE BURCHT

Ook deze motte is waarschijnlijk al in de vroege middeleeuwen ontstaan, wat nogal wat eerder is dan Vrouw Hillewal, de laatste motte die we zullen aandoen. De strategische ligging van de Barisdam-motte, dicht bij de Handzamevaart, is er wellicht niet vreemd aan geweest dat er hier ooit een heuse stenen burcht is ontstaan, het laatste stadium in de evolutie van de zogenaamde mottekastelen.

De eerste vermelding van een versterking om de Handzamevaart te controleren dateert van 1333. Ze heette Baroudsdamme, of Barsdamme waar ook schepen konden worden gelost. Op de Ferrariskaart (1770-1778) worden duidelijk het omwalde opperhof en het neerhof in westelijke richting aangeduid, net als het huidige neerhof dat meer in noord-oostelijke richting ligt. Rond 1850 is het westelijke neerhof op geen enkele kaart meer terug te vinden. Uiteraard heeft dat te maken met de definitieve opruiming van het kasteel dat vervallen was tot een ruïne. Een bron van 1866 vermeldt dat het kasteel zestien jaar daarvoor was afgebroken en vervangen door een hoeve (rond 1850 dus). De hoeve en het kasteel zouden indertijd opgestart geweest zijn door de familie Inghels.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de hoeve (zoals trouwens bijna heel Werken) compleet verwoest. In 1921 werd de hoeve heropgebouwd op dezelfde fundamenten als de oorspronkelijke hoeve.

We rijden verder de Barisdamstraat in, richting de Werkenstraat en onderweg zien we rechts van ons een kapelletje met daarop een metalen tijdsaanduiding '1779'. Volgens oude Werkenaars klopt dat jaartal als datum van de bouw van het kapelletje hoegenaamd niet en werd het erop aangebracht door een grappenmaker. Wat er ook van zij, het kapelletje staat er mooi. Aangekomen aan de Werkenstraat slaan we rechts af. Wanneer het fietspad opduikt, steken we de Werkenstraat over en rijden door tot we aan de linkerkant de Noordbosstraat kunnen inslaan.

Het Klokhof

Net buiten de route kan je aan de rechterkant de hoeve "Het Klokhof" (eveneens heropgebouwd rond 1920) terugvinden. Wil je deze hoeve bewonderen dan moet je een 400-tal meter van de uitgestippelde route afwijken. Wanneer we aankomen aan de Sint-Pieterskruisstraat, slaan we die in (links). Het is een lang, mooi traject tussen de velden.

We steken de Hogestraat over en vervolgen de route om zo aan te belanden aan de Steenstraat, die ietwat drukker is qua verkeer.

Deze laatste straatnaam verwijst naar het traject van de heirweg die de Romeinen hier hebben aangelegd van Cassel (Castellum) in Frankrijk tot Aardenburg (Nederland). We slaan de Steenstraat linksaf in en enkele meters verder houden we een langere stop, Vrouw Hillewal.

MOTTE 3:
VROUW HILLEWAL

DE SCHUDDEBEURZE

We bevinden ons hier op de wijk de Schuddebeurze. De naam van deze wijk zou afkomstig zijn van een café die zo heette.

Dit was immers het allerlaatste café op Werkense bodem als je vanuit de dorpskern vertrok. En als de echte boemelaars op kermisdagen alle cafés aandeden, was dit de plaats waar de laatste centen uit hun beurs werden geschud. Auteur en voormalig gemeentesecretaris van Werken, Basiel Slembrouck stelt echter dat het daarvoor ook de naam was van een hoeve.

DE MIDDELEEUWSE VROUW HILLEWAL

In tegenstelling tot de vorige 2 motten, stamt de voor vele mensen onbekende **Vrouw Hillewal** uit de middeleeuwen. Volgens Ingenieur T'Jonck die hier de opgravingen leidde in 1954 dateert deze heuvel van tussen de jaren 1000 en 1400. Er werden overigens weinig of geen interessante zaken gevonden tijdens die opgravingen.

6

TYPISCHE STRUCTUUR

Vrouw Hillewal is niettemin heel boeiend omdat je hier het best de typische basisstructuur van een motte kan herkennen: het is een beplante heuvel van ca. 2,5 m hoogte en met een doorsnee van 15 meter die omringd is door een walgracht. Daarrond lag er dan een 'omloop', een omkransing met kreupelhout.

Er lag indertijd overigens nog een dergelijke motteheuvel rechts van de Steenstraat in de richting van de Hogestraat. De enige functie van Vrouw Hillewal bestond er wellicht in dat de herders er met hun schapen op terecht konden bij gebeurlijke overstromingen. En het feit dat er ooit 13 zulke motten waren in Werken kan laten vermoeden dat er aan deze kant van het dorp vaak overstromingen waren. Of waren de motten ook nuttig om zich te verdedigen tegen schapenrovers? Al in de alleroudste krijgskunde heeft men immers geconstateerd dat iemand die hoger gepositioneerd is dan zijn tegenstander veel voordeel heeft op zijn tegenstander bij een lijf-aan-lijf gevecht. De schapenteelt werd hier vooral binnengebracht door Salische Franken (Friezen) die met hun schapen vanuit Nederland naar onze streken uitgezwermd kwamen. Het waren overigens deze Frankische stammen die de hier aanvankelijk levende Morinen (een Keltische stam), hebben verdreven.

Guido Descan

Guido Descan

De terugrit naar het dorpscentrum van Werken is het langste traject van deze fietsroute.

We verlaten Vrouw Hillewal en rijden verder langs de Steenstraat richting de dorpskern van Werken. Bij de tweesprong met de baan naar Bovekerke blijven we links op de Steenstraat rijden tot we aan onze linkerkant de Watermolenstraat zien opduiken. Eertijds was dit een vrij belangrijke straat, omdat hier op de Colvebeek een watermolen stond waarrond er veel bedrijvigheid was. De Colvebeek ontstaat op de Ruidenberg. Ze doorkruist Werken over een afstand van ca 4500m om zich tenslotte in de Handzamevaart te storten.

We slaan dit kinkelende, mooie straatje in, we passeren een mooie waterput en komen tenslotte terug op de Hogestraat uit.

We nemen die rechtsaf naar het dorpscentrum. We laten vervolgens het dorpsplein links liggen en rijden rechtsaf terug naar het Landschapsbelevingscentrum De Handzamevallei.

Guido Descan

DE FIETSTOCHT IS OOK DIGITAAL BESCHIKBAAR VIA DE ERFGOEDAPP VAN FARO...

DOWNLOAD

Download de ErfgoedApp

MAAK JE KEUZE

Open de app, klik op het kompassymbool en download de tour "Van Motte tot Burcht"

ONTDEK

Open de kaart en ga op ontdekking!

... EN VIA ROUTE YOU!

SCAN DE QR-CODE

FOTO'S

Guido Descan

Westhoek verbeeldt

Koen Cappelle

Westtoer

UITGAVE

Gemeente Kortemark - 2024

MET DANK AAN HERMAN JOSEPH

Dienst Toerisme

Brouwersplein 3

8610 Kortemark

051 56 61 08

toerisme@kortemark.be

www.kortemark.be

